

Kemâl Ahmed Dede'nin *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ* Adlı Eserinde Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî ve Menkıbeleri*

Betül Sinan Nizam**

Özet

Yaşamı, düşüncesi, inançları, hoşgörüsü ve eserleri ile yüzyılları aşmış bir mutasavvıf-şair olan Mevlânâ'nın menkıbelerini anlatan eserler, 13. yüzyıldan itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte onu o yapan, eğitim ve olgunlaşma sürecinde yanında bulunan kişiler unutulmamış, onların menkıbeleri de bu eserlerde yerini almıştır. Bu durum, Mevlânâ ve Mevlevîliği anlamının bu zatları da tanımakla mümkün olabileceği düşüncesinin sonucudur. Böylece bir yandan Mevlânâ'nın zaman içerisinde gelişen düşünce ve duygu ikliminin temel taşları ile tarikatın gelişimi gösterilirken diğer yandan bu kişilere olan vefa borcu ödenmeye çalışılmıştır. Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî de Mevlânâ'nın babasından sonraki hocası olması açısından bu zatlar içinde ayrı bir yer edinmiştir. Bu makalede Tirmizî'nin, *Menâkıbü'l-Ârifin*'in Kemâl Ahmed Dede tarafından yapılan tercümesi *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*'da ne şekilde yer aldığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî, Mevlânâ, *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*, Kemâl Ahmed Dede, menkıbe.

Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi and His Legends in *Tercüme-i Menakıb-ı Mevlana* of Kemal Ahmed Dede

Abstract

Rumi is a mystic poet who has become eternal over centuries with his life, ideas, beliefs, tolerance and works. His legends have been subject of various works since 1300's. Meanwhile the legends of the personalities who were an inseparable part of his being and accompanied him in the process of his training and perfection have also been recollected and mentioned in these works. This is the result of the idea that knowing Mevlana and Mevlavis is possible only with knowing these people. Thereby, not only the keystones of Mevlana's ever-developing world of thoughts and emotions and the growth of his sufi order have been revealed but also duty of loyalty has been paid to these figures. One of them is Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi who was Mevlana's spiritual teacher after his father. This study examines how *Tercüme-i Menakıb-ı Mevlana*, that is Kemal Ahmed Dede's translation of *Menakıbü'l-Arifin*, deals with Tirmizi.

Keywords: Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi, Mevlana, *Tercüme-i Menakıb-ı Mevlana*, Kemal Ahmed Dede, legend.

* Bu makale, 30 Eylül-Ekim 2011 tarihleri arasında Kayseri'de gerçekleştirilen Seyyid Burhaneddin Uluslararası Sempozyumu'nda aynı adla sunulan bildirinin düzenlenip genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

** Dr., betulnizam@gmail.com

1. Giriş

14. yüzyılda Eflâkî (ö. 761/1360) tarafından Farsça, mensur olarak yazılan *Menâkıbü'l-Ârifîn*, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ve etrafındakilerin menkıbelerini anlatan eserlerin ilklerindedir. Yazıldığı dönemden günümüze popülerliğini koruyan bu menakıpname, pek çok kez tam ya da muhtasar olarak Türkçe, İngilizce ve Fransızcaya çevrilmiştir. Bunun yanı sıra *Hulâsatü'l-Menâkıb* ve *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adlarıyla Farsça özetlenmiş, daha sonra *Sevâkıbü'l-Menâkıb*'in da Türkçeye çevirileri yapılmıştır. Dolayısıyla edebiyatımızda bir *Menâkıbü'l-Ârifîn* tercüme silsilesi oluşmuştur.¹ Yenikapı Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi Kemâl Ahmed Dede'nin (ö. 1010/1601-02 veya 1024/1615 [?])² 4755 beyitten oluşan *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ* adlı eseri, bu menakıpnamenin 16. yüzyıldaki manzum ve muhtasar çevirisidir. Tekkedeki dervişlerin dinlemesi için kaleme alınan eserde mütercim, kaynak metin *Menâkıbü'l-Ârifîn*'den seçtiği menkıbeleri tercüme edip yeniden sıralar. Eserin elimizde bulunan ve 158 varaktan oluşan tek nüshası Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi mülhâkı no. 82'de kayıtlıdır.³ Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan bu manzum menakıpname, *Menâkıbü'l-Ârifîn* gibi on bölümden oluşur ve Seyyid Burhâneddîn'in (ö. 639/1241) menkıbeleri *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de olduğu gibi 2. bölümde yer alır. Kemâl Ahmed Dede kaynak metindeki Seyyid ile ilgili yirmi dört menkıbenin⁴ on ikisini eserine dâhil eder. Şairin tercüme ettiği menkıbeleri hangi kıstaslara göre seçtiği, bazılarını neden tercüme etmediği konusunda kesin yargılara varmak zordur. Ancak o günün okuyucusuna ve özellikle tekkedeki dervişlere gerekli olduğunu düşündüğü, onların çeşitli konularda dersler alabileceği menkıbeleri tercih ettiği söylenebilir.

Seyyid Burhâneddîn'in bu eserdeki yerine geçmeden önce, Kemâl Ahmed Dede'nin, eserini kaleme alırken *Menâkıbü'l-Ârifîn*'e içerik olarak sıkı sıkıya bağlı kaldığı, olay örgüsüne asla müdahale etmediği belirtilmelidir. Ancak şair manzum bir eser yazmanın gereklerine uygun olarak özellikle şahısların anlatımında kaynak metni genişletmiş, menkıbesini anlattığı kişileri Eflâkî'nin kullandığı sıfatlarla tasvir ederek övmüştür. Böylece tercümesini teşbih, istiare,

1 Bu tercüme ve özetler hakkında bilgi için bk. Betül Sinan Nizam, *Kemâl Ahmed Dede's Verse Narrative Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ (A Verse Version In The Menâkıbü'l-Ârifîn Tradition)=Kemâl Ahmed Dede'nin Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ Adlı Mesnevisi (Menâkıbü'l-Ârifîn Silsilesinin Manzum Halkası)*, c. I, [Cambridge], Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2010, s. 5-20. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için "Farsîden Türkiye Döndürmek: *Menâkıbü'l-Ârifîn*'in Türkçe Tercüme ve 'Sebeb-i Te'lif'leri" adlı şu an yayımlanma aşamasındaki bildiri-makalemize de bakılabilir.

2 Kemâl Ahmed Dede'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *a.g.e.*, c. I, s. 21-47.

3 Bu nüshanın tavsifi ve değerlendirmesi için bk. *a.g.e.*, c. II, s. 1-11.

4 *Menâkıbü'l-Ârifîn*'i iki cilt hâlinde Türkçeye çeviren Tahsin Yazıcı [Ahmet Eflaki, Âriflerin Menkıbeleri, c. I-II, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul, MEB, 2001] menkıbelere numaralar vermiştir. Bu sayı Yazıcı'nın çevirisine göre dir.

mübalâğa gibi sanatlarla kuru ve didaktik olmaktan kurtarıp Divan şiirinin motifleriyle canlı, renkli bir şekilde sunmuştur. Bu durum şaire, kişi ve olayları okuyucusuna/dinleyicisine/dervişlere aktarırken kendi bakış açısını yansıtmaya fırsatı da vermiştir. Dolayısıyla *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*, yalnızca Eflâkî'nin rivayetlerinin nakledildiği bir eser olmayıp aynı zamanda müterciminin küçük anlamsal ve edebî katkılarını, yorumlarını içeren bir eserdir.⁵ Seyyid Burhâneddîn'in eserindeki yerinin tüm yönleriyle ortaya konabilmesi için *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*'ya her iki açıdan da yaklaşmak zorunludur. Bu nedenle bu makalede bir taraftan Eflâkî'den tercüme edilen menkıbeler özetlenirken diğer yandan Kemâl Ahmed Dede'nin bu menkıbeleri aktarış şekli, menkıbelere ve Seyyid Burhâneddîn'e bakış tarzı ortaya konmaya çalışılacaktır. Ancak Seyyid Burhâneddîn'in anlatıldığı 2. bölümün, özellikle Mevlânâ'nın anlatıldığı 3. bölüme kıyasla, böyle tasvir ve anlatımlar açısından pek de zengin olmadığı, dolayısıyla her menkıbe için bunun yapılamayacağı da belirtilmelidir.

2. "İki Cihanda Delilimiz Olan Seyyid-i Sırdân'ımızın Menkıbesidir"⁶

Öncelikle Kemâl Ahmed Dede, *Menâkıbü'l-Ârifîn*'den farklı olarak, bölüm girişlerinde menkıbesini anlatacağı kişiyi takdim etmek amacıyla Farsça/Arapça ve Türkçe beyitler söylemektedir. Şair Seyyid Burhâneddîn'in⁷ anlatıldığı 2. bölüme giriş niteliğinde söylediği Farsça ve Türkçe iki beyitten sonra menkıbeleri nakletmeye başlar. Kemâl Ahmed Dede'nin anlattığı sıraya göre bu menkıbeler kısaca şöyledir:⁸

2.1. Bahâ Veled öldükten sonra Mevlânâ'nın yanına gitmesi:⁹ *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de de ilk sırada yer alan bu menkıbede Seyyid Burhâneddîn'in Bahâ Veled'in ölümü üzerine Tirmiz'den Konya'ya gelme olayı anlatılır. Bur-

5 Bu eserin tercüme özellikleri hakkında detaylı bilgi için bk. Nizam, *a.g.e.*, c. I, s. 67-92. Kaynak metin ile tercümesi arasındaki farklar için ayrıca şu makaleye bakılabilir: Betül Sinan Nizam, "Menâkıbü'l-Ârifîn ile Manzum Tercümesi *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*'nın Dil, Üslup ve Çeviri Özellikleri Açısından Mukayesesi", 2. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri) 19-21 Ekim 2011 Bildirileri*, c. 2, ed. Vedat Kartalcık ve Kamile Çetin, Isparta, yy., 2012, s. 989-996.

6 Bu bölümün başlığı olarak seçilen bu ibare, Kemâl Ahmed Dede'nin eserinde Seyyid Burhâneddîn'in anlatıldığı 2. bölümün ilk beytinin tercümesidir. Beyit şöyledir:

Menkıbet-i Seyyid-i Sırdân-ı mâ
Der-dü cihân hüccet ü burhân-ı mâ (b. 380)

Bu ve makale boyunca verilen tüm beyitler Nizam, *a.g.e.*, c. II'den alınmıştır.

7 Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Semih Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, c. 37, İstanbul, TDV, 2009, s. 56-58.

8 *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*'nın Süleymaniye Ktp.'deki tek nüshasında 14b-19b arasında bulunan bu menkıbelerin çeviri yazıya aktarılmış metni için bk. Nizam, *a.g.e.*, c. II, s. 42-52.

9 Eserin söz konusu nüshasında başlıklar için yer bırakılmış, ancak pek azı kaydedilmiştir. Kolaylık sağlaması açısından ilgili çalışmamızda (Nizam, *a.g.e.*) menkıbelere tarafımızdan başlık verilmiş, burada sıralanan başlıklar da bu çalışmadan aktarılmıştır.

hâneddîn'e Seyyid-i Sırdân denmesinin nedenlerinin de açıklandığı (bk. b. 385-386)¹⁰ menkıbede Kemâl Ahmed Dede Seyyid'i "şems/hurşîd/âfitâb/güneş" sözcükleriyle anmaktadır. Şaire göre Seyyid Burhâneddîn bu şehre bir güneş gibi nurunu salmıştır:

'Azm-i Rûm itdi vü geldi Konya'ya
Nûrın ol hurşîd saldı Konya'ya¹¹ (b. 398)

Mescid-i Sencârî'ye yerleşen Seyyid, birkaç ay Mevlânâ'yı bekler. Mevlânâ, Seyyid'in kendisine gönderdiği mektup üzerine Larende'den (Karaman) döner ve bu iki zat birbirlerine kavuşurlar. Kemâl Ahmed Dede, güneş gibi olan Seyyid'in karşısına "mâh" yani ay olarak nitelendirdiği Mevlânâ'yı koyar. Bu şekilde henüz genç olan Mevlânâ'nın, hocası Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî'den ışığını aldığını, nurunun kaynağının o olduğunu vurgulamak istemiştir:

Eyledi hurşîd istikbâl-i mâh
Öpdi kuçdı birbirini iki şâh¹² (b. 409)

Seyyid-i Sırdân, sorduğu soruların tamamına cevap veren Mevlânâ'nın ayaklarına kapanır. Kemâl Dede bu olayı kendi yorumunu katarak, dinleyicilerini/okuyucularını da metne dâhil ederek şöyle aktarır:

Turup ayağında baş kor bûseler
Sen de baş korduñ öperdüñ kosalar¹³ (b. 415)

Mevlânâ, babasından Seyyid'e intikal eden ilm-i ledünü hasıl etmek için dokuz yıl hocasına hizmet eder. Bundan sonra Mevlânâ'nın Seyyid-i Sırdân'a mürit olma zamanı hakkındaki iki farklı rivayet nakledilmiştir. Kemâl Ahmed Dede son olarak Mevlânâ'ya atabeklik¹⁴ ve lalalık yapan Seyyid'in onu omzunda taşıdığını belirtir ve şöyle der:

Gâh göğsinde tutardı cân gibi
Gâh elinde deste-i reyhân gibi¹⁵ (b. 430)

Bu anlatımla Seyyid Burhâneddîn'in Mevlânâ'ya verdiği kıymet, onun için gösterdiği ihtimam vurgulanmıştır. Zira o, Mevlânâ'ya canı gibi bakmış, ona bir çiçek kadar özen göstermiştir.

10 Buna göre Burhâneddîn-i Tirmizî'ye olayların içyüzünü, görünenlerin altındaki görünmeyenleri fark ettiği için bu isim verilmiştir.

11 Anadolu'ya [doğru] yola çıktı ve Konya'ya geldi. O güneş, nurunu Konya'ya saldı.

12 Güneş, ayı karşıladı. İki padişah birbirini öpüp kucakladı.

13 Kalkıp ayağına kapanır, [ayağını] öper. Biraksalar sen de [onun ayağına] kapanıp [ayağını] öperdin.

14 Atabeklik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Coşkun Alptekin, "Atabeg", *DİA*, c. 4, İstanbul, TDV, 1991, s. 38-40.

15 Onu kâh göğsünde can gibi, kâh elinde bir deste reyhân gibi tutardı/taşırdı.

2.2. Mevlânâ'nın, kırılan ayağını iyileştirmesi ve onu Kayseri'ye göndermesi: Bu menkıbe Burhâneddîn-i Tirmizî'nin Kayseri'ye gitmek için Mevlânâ'dan müsaade istemesini ve Mevlânâ'nın izin vermediğini anlatır. Kemâl Ahmed Dede bunun nedenini

İstemezdi Konya'dan gittiğini

İstemez cânunñ beden gittiğini¹⁶ (b. 435)

şeklinde açıklamaktadır. İlk menkıbenin son beytinde Mevlânâ'nın Seyyid için anlamına değinen şair, bu kez Seyyid'in Mevlânâ açısından önemini vurgulamaktadır. Kemâl Ahmed Dede'nin anlatımıyla Mevlânâ bir beden, Seyyid de onun içindeki candır ve beden, canının onu bırakıp gitmesini istemez. Çünkü can bedenden ayrıldığında beden artık ölüdür. Bu anlatım, ışığını güneşten alan ay imajına paralel şekilde diriliğini, yaşamını/anlamını canından alan beden hayalini dile getirmektedir. Bundan sonra bir gün gezmeye çıktığında Kayseri'yi düşünürken ayak parmakları kırılan Seyyid'i Mevlânâ'nın okuyup üfleyerek iyileştirmesi ve ona Kayseri'ye gitmesi için müsaade etmesi anlatılmaktadır.

İlk iki menkıbede kullandığı benzetmelerle Mevlânâ ile Seyyid Burhâneddîn arasındaki bağı müritlerine somut bir şekilde anlatan, belki de onlara olgunlaşma, Allah'a ulaşma yolunda şeyhin önemini kavratmak isteyen Kemâl Ahmed Dede, bundan sonra Seyyid'in tasavvufi düşüncelerini ve olgunluğunu yansıtan menkıbeleri aktarır. Şairin bundaki amacı dervişlerinin onun yaşamından çeşitli dersler çıkarmaları ve Mevlevîliğin öğretilerini anlamalarıdır. Ancak bu menkıbelerde ilk ikisinin aksine şairin sesi pek fazla duyulmaz. Kemâl Ahmed Dede'nin bundan sonra anlattıklarıyla vermek istediği mesaj birkaç cümleyle tarafımızdan vurgulanmaya çalışılacaktır.

2.3. Kendini riyazete verip Allah'ı müşahede etmesi: Bahâ Veled'e mürit olduktan sonra sahrada on iki sene "baş açık yalın ayak" (b. 452) ve çok az yemek yiyerek dolaşan Seyyid Burhâneddîn'in açlıktan dişleri dökülür. Bir sabah vakti gaipten: "Artık riyazet etme!" sözlerini duyan Seyyid Allah'ı müşahede etmeden, mücahit olmadan bunu yapamayacağını söyler ve bunun üzerine isteğine kavuşur. Bundan sonra da ömrünün sonuna kadar "hâl-i derûn" ile iştiğal eder. Bu menkıbe Seyyid Burhâneddîn'in tasavvufi seyrini/olgunlaşma sürecini göstermesi açısından önemlidir. Şair bu menkıbeyi tercüme ederek dervişlere, bir şeyhe teslim olduktan sonra nefsi terbiye etmenin, sabır ve sebatın, mücadelenin önemi ile zorluklarını anlatmak istemiş olmalıdır.

2.4. Kendisini ziyaret eden şeyhin altın ve gümüş saçması: *Menâkıbü'l-Ârifin*'de şahısların isimleri zikredilerek anlatılan bu menkıbede Kemâl Ahmed Dede "ulu, şeyh, kâsîd, pâdişâh, şeh" gibi sözcükler kullanır. Buna göre

16 Beden canının gitmesini nasıl istemezse [Mevlânâ da Seyyid'in] Konya'dan gitmesini istemezdi.

Seyyid-i Sırdân'ı ziyarete giden bir ulunun/padişahın geldiğini haber vermek için hücrelerine giren kâsıda -ki Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre bu Sahib İsfehânî'dir-¹⁷ kızan Seyyid: "Eğer benden başka padişah varsa getir boynunu vurayım." der. Daha sonra söz konusu ulu gelir ve altınlar, gümüşler saçarak Seyyid'in ayaklarına kapanır. Bu menkıbede Seyyid Burhâneddîn'in ululuğun ölçütünün dünyevî makamlar olmadığını, sultanlığın bir başka deyişle hüküm sahibi olmanın ancak tasavvufî olgunlukla mümkün olduğunu vurguladığı görülmektedir.

2.5. Allah'ın yüzünü görmesi, kendisiyle alay eden kişinin çarpılması: Mevlânâ'dan nakledilen bu rivayette Kemâl Ahmed Dede, Seyyid-i Sırdân'ın Allah'ı müşahede etmesini Divan şiirinin kalıpları içinde anlatır. Buna göre sevgilisi bir gece seksen kez ona yüzünü açmıştır:

Bir gice yârı aña heştâd-bâr
Açdı yüz itdi tecellî ol nigâr¹⁸ (b. 430)

Bundan sonra sözlerine devam eden Mevlânâ, bir gün ferecinin eteğini sürükleyerek giden Seyyid Burhâneddîn'e birinin: "Ferecinin ucunu düzelt." dediğini anlatır. Seyyid adama: "Bana onun gamı yok, sen ağzını düzelt." şeklinde cevap verir. Bunun üzerine ağzı yamulan adam, feryatla Seyyid'in ayağına kapanmış ve ağzı düzelmiştir. Menkıbede Seyyid'in dış görünüşle/maddeyle ilgilenmediği, halkın eleştirdiği durumların onun için önemsiz olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü aslanan bâtnı kavrayabilmektir. Söz konusu şahıs Seyyid-i Sırdân'ı zahiren değerlendirdiğinde cezalandırılırken, manevî üstünlüğünü gördüğünde eski hâline dönmüştür.

2.6. Hamamdaki ihtiyara kızması: Seyyid Burhâneddîn, hamamda kendine yardım eden yaşlı bir adama inayette bulunacakken adamın başka birine de kendisine davrandığı gibi davrandığını görür. Ona içten içe kızar ve "Bu adam hamam lifi ve tuvalet süpürgesiymiş." der. Bu menkıbede Seyyid, insanlara dıştaki kirlerinden kurtulmaları için yardımcı olan yaşlı adamı, bâtinen temiz ile kirliyi ayırt edemediği, insanların iç dünyasını/derinliğini göremediği, bu nedenle herkesi zahiren aynı şekilde değerlendirdiği gerekçesiyle eleştirmektedir.

2.7. Moğol askerinin, müridi olması: Bu rivayet Eflâkî'nin şeyhi Ârif Çelebi'den nakledilmiştir. Moğollar Kayseri'yi yağmalarken Seyyid Burhâneddîn'in yanına gelen bir asker, elinde kılıcıyla ona seslenir. Seyyid askere Moğol suretine girse de onun kim olduğunu bildiğini söyler; zira bu kişi Allah'ın veli kullarındandır. Bunun üzerine bu şahıs Seyyid'e mürit olur. Bu menkıbede, Seyyid'in bâtnı bilme özelliği, dolayısıyla Sırdân lakabının yansıması somut olarak dile

17 Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, c. 1, s. 228.

18 Bir gece sevgilisi ona seksen kez yüzünü aç(ıp) göründü.

getirilmiştir. Böylece bir önceki menkıbede eleştirilen ihtiyarın karşısında bu özelliğiyle Seyyid yüceltilmiş olmaktadır.¹⁹

2.8. Hâlini Salâhaddîn'e, kâlini Mevlânâ'ya vermesi: Üç beyitten oluşan bu menkıbede Seyyid-i Sırdân'ın "Ben hâlimi Salâhaddîn'e, kâlimi Mevlânâ'ya verdim." şeklindeki meşhur sözü Salâhaddîn Çelebi'nin kızı Fâtıma Hatun vasiyasıyla nakledilmiştir.²⁰

2.9. Üç ahvalin fazlasının istenmemesi gerektiğini söylemesi: Kemâl Ahmed Dede, Seyyid Burhâneddîn'in isminden yola çıkarak

Didi bir gün Seyyid-i Sırdân'umuz

Hâcetümüz hüccet ü burhânumuz²¹ (b. 500)

şeklinde giriş yaptığı menkıbede, Seyyid'in üç şeyin fazlasını istememek gerektiği yönündeki sözlerini aktarır. Bunlar yetecek kadar yemeğin, soğuk ve sıcak geçirmeyecek elbisenin ve alay edilmeyecek kadar ululuğun fazlasıdır. Dolayısıyla bu menkıbede, nefsin terbiyesi açısından, yaşamak için gerekli ihtiyaçların dışına çıkmamanın, açgözlü olmamanın yani kanaatin önemi anlatılmaktadır.

Kemâl Ahmed Dede çevirisinde Eflâkî'ye göre kronolojiye daha fazla dikkat ettiğinden bölümleri genellikle anlattığı şahsın vefatıyla bitirir. Bu bölümde de Eflâkî'nin, Seyyid'in ölümünden sonra anlattığı iki menkıbeyi öne almıştır. Bunlar şöyledir:

2.10. Nefsini artık yemeklerle eğitmesi: Bu menkıbede Mevlânâ'nın rivayetiyle, Seyyid Burhâneddîn'in on on beş gün boyunca yiyip içmediği, ancak "nefs-i lokma-cû"nun yani lokma arayan nefsin kendini sıkıştırdığı zamanlar başçılar (kelleci) dükkânına gittiği, çarşının köpekleri içtikten sonra kalan çorbayı içmesi için nefesine teklif ettiği anlatılır:

Bana zahmet virme ayruk nûş kıl

Âb-ı serdür ser-hoş ol iç cûş kıl²² (b. 513)

Bu şekilde nefisle mücadelenin ve nefsi zillete uğratmanın gerekliliği, zorluğu vurgulanmıştır.

19 Kaynak metinde 11. ve 14. sırada yer alan bu ve bir önceki menkıbeyi Kemâl Ahmed Dede'nin art arda, araya başka menkıbe almadan tercüme etmesinin sebebi konu bütünlüğü sağlamak bir başka deyişle olayların/kişilerin içyüzünü göremeyen kişinin karşısında Seyyid-i Sırdân'ın üstünlüğünü göstermek olmalıdır.

20 Bu söz Salâhaddîn Çelebi'nin anlatıldığı 5. bölümde daha ayrıntılı nakledilmiştir, detaylı bilgi için makalenin ilgili kısmına ([Salâhaddîn Çelebi'nin] Seyyid-i Sırdân'a ve Mevlânâ'ya mürit olması) bakılabilir.

21 İhtiyacımız ve delilimiz olan Seyyid-i Sırdân'ımız bir gün dedi ki.

22 Bana artık zahmet verme, bu kelle suyunu/çorbasını içip sarhoş ol ve cûşa gel.

2.11. Elbiselerini yıkatmaması: On iki yıl boyunca yıkanmamış elbiselerini yıkamak için yârenleri Seyyid Burhâneddîn'e ısrar etseler de o yine kirleneceğini ve âleme çamaşır yıkamak için gelmediklerini anlatır. Ona göre elbise yıkamaktansa canları yumak/yıkamak daha evladır. Kemâl Ahmed Dede'nin bu menkıbede Seyyid ile ilgili "ol pâk ü pâkîze-sıfât" (b. 519) sözlerini kullanarak onun temizliğinin içte, tabiatında olduğu, dolayısıyla Seyyid'in canını/nefsini temizlediği vurgusunu yaptığı görülmektedir. Ayrıca 10. ve 11. menkıbelerden Seyyid-i Sırdân'ın Melami bir meşrebe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.12. Vefatı: Seyyid ömrünün sonuna yaklaştığını anlayınca hizmetçisinden su ısıtmasını ve öldüğüne dair sala vermesini ister. Abdest aldıktan sonra bir köşeye kıvrılıp hazır olduğunu söyler ve Mevlânâ'nın rubailerinden birini okuyarak canını teslim eder. Bu menkıbede şairin Seyyid için "verd-i handân (gülen/açılmış gül)" ve "gonca" sözcüklerini kullandığı görülür. Şöyle ki ölmeden önce açılmış bir gül gibi elbiselerini giyen Seyyid, daha sonra gonca gibi büzülerek bir köşeye kıvrılmıştır. Fakat şairin bu sözcükleri sadece bu şekilsel benzerlik için kullanmadığı, Seyyid'in hâletine uygun düştüğü için tercih ettiği söylenebilir. Zira tasavvufi sembolizmde ve dolayısıyla Divan şiirinde gülün açılması sırların faş edilmesi, can sırrının açığa vurulması; gonca ise sırların gizlenmesi ve halvet hali yani insanın kendisiyle ve Allah ile baş başa kalması olarak değerlendirilir.²³ İşte "sırları beyân eden, her zamîri 'ayân eyleyen" (b. 385) Seyyid de bu hâliyle verd-i handân yani açılmış bir gül gibidir. Vefatıyla birlikte sevgilisine yani Allah'a kavuşan Seyyid artık sırları açıklayamayacak, gonca gibi suskun kalacaktır.

Burada Seyyid Burhâneddîn'in menkıbelerinin anlatıldığı 2. bölüm son bulmuş olur. Fakat eserin Mevlânâ, Salâhaddîn ve Ârif Çelebiler'in menkıbelerinin anlatıldığı 3., 5. ve 8. bölümlerinde de Seyyid'in ismine rastlanmaktadır. Sırasıyla bu menkıbeler şöyledir:

2.13. Bahâeddîn Veled'in anne ve baba tarafından neslinin beyanı²⁴(3/3)²⁵ : Mevlânâ'nın soyunun bir taraftan Şems-i Serahsî dolayısıyla Hz. Ali'ye, bir taraftan da padişahlara -Hârizmşah ile Belh şahına- dayandığının anlatıldığı bu menkıbenin ilk beytinde, ravisinin Seyyid-i Sırdân olduğu belirtilmiştir:

Hazret-i Seyyid hikâyet eyledi

Oldu râvî vü rivâyet eyledi²⁶ (b. 596)

23 bk. Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, Akçağ, 2001, s. 472 ve 475; Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul, Ötügen, 1999, s. 87.

24 Nüşada bu menkıbenin başlığı yazılmıştır ve Farsçadır: Der-beyân-ı nesl-i Bahâeddîn Veled ez-mâder ve peder. bk. Nizam, *a.g.e.*, c. II, s. 56.

25 Parantez içinde verilen sayılardan ilki eserdeki bölüm, ikincisi menkıbe numarasına işaret etmektedir.

26 Seyyid hazretleri anlattı, ravi oldu ve nakletti.

Seyyid Burhâneddîn'in, şeyhi Bahâ Veled'den işittiklerini anlattığı menkıbe- nin amacı Mevlânâ'nın soyunun yüceliğini ifade etmektir.

2.14. Seyyid ve Mevlânâ'nın birbirleri üzerindeki hakları (3/5): Salâhad- dîn Çelebi'nin naklettiği menkıbede Seyyid ve Mevlânâ arasındaki ilişki anla- tılmaktadır. Seyyid, çocukken Mevlânâ'nın kendisine padişahlık, kendisinin de ona lalalık ve atabeklik yaptığını ve onu yirmi belki de daha fazla kere omuzunda gökyüzüne taşıdığını belirtir. Ona göre Mevlânâ'nın yüceliği/önderliği de bun- dan kaynaklanmaktadır. Seyyid Mevlânâ'nın kendi üzerindeki hakkının da çok olduğunu ayrıca ifade eder. Menkıbede Seyyid Burhâneddîn'in bu sözlerini Mev- lânâ'nın da tasdik ettiği görülmektedir. Bu şekilde Mevlânâ'nın tasavvufî kimli- ğinin oluşmasında önemli etkenlerden birinin Tirmizî olduğunun altı çizilmiştir.

2.15. [Mevlânâ'nın] Şam seferi (3/6): Bahâeddin Veled'in vefatından iki yıl sonra Mevlânâ ilim tahsili için Şam'a gitmek üzere Seyyid Burhâneddîn ile bir- likte yola çıkar ancak Seyyid Kayseri'de kalır. Bu menkıbede de bu iki ulunun güneş ve ay imajlarıyla anlatıldığı dikkat çekmektedir:

İki yıldan sonra çü şems ü kamer
Seyyid ile kıldılar Şâm'a sefer²⁷ (b. 636)

Kemâl Ahmed Dede'nin Mevlânâ için ay benzetmesi bu menkıbede de işlev- seldir. Şair kimine göre dört kimine göre yedi yıllık ilim tahsilinden sonra, göğsü yani gönlü nurla dolu olan Mevlânâ'nın kemale erdiğini, âlim ve bilge bir zat hâline geldiğini, âdeta bir dolunaya döndüğünü ifade etmektedir:

Tâ 'ulûm içre o sadrı tolu nûr
Bedr-iken kâmil olur sadr-ı sudûr²⁸ (b. 641)

2.16. [Mevlânâ'nın] Seyyid'in katında halvete girmesi (3/8): Mevlânâ, ilim tahsilinden sonra Şam'dan Kayseri'ye geldiğinde Seyyid Burhâneddîn ilm-i za- hirde onun babası Bahâ Veled'den çok daha üstün olduğunu görür. İlm-i ledünde ilerlemesi içinse kendi katında halvete girmesini ister. Böylece Mevlânâ bir ibrik ve birkaç ekmele zaman zaman Seyyid tarafından kontrol de edilerek yüz yirmi gün boyunca çile çıkarır. Seyyid bu süreç sonunda Mevlânâ'nın ilm-i bâtında da evliyaların parmakla göstereceği bir makama ulaştığını vurgular. Daha sonra Mevlânâ ile birlikte "bu cihân-ı köhneye tâze cân vermesi" (b. 680), bir başka deyişle insanlara ders ve vaaz vermesi için Konya'ya giderler.

27 İki yıl (geçtikten) sonra güneş ve ay gibi Seyyid ile (Mevlânâ) Şam'a (doğru) yolculuğa çıktılar. Bu beyitte şair "Şâm" kelimesinin akşam anlamından yola çıkarak söz oyunu da yapmaktadır. Yine aynı sebepten eserin 638. ve 639. beyitlerinde Mevlânâ "sa'âdet subhî, subh-ı devlet" gibi sıfatlarla övülmektedir.

28 O göğsü nurla dolu yüceler yücesi (Mevlânâ) ilimler içerisinde genç iken olgunlaşır (âlim olur)/dolunay hâline gelir. Beyte anlam verilirken Redhouse'da "bedr" kelimesine ayrıca "genç, delikanlı" anlamı verilmesinden yola çıkılmıştır.

Menkıbede Kemâl Ahmed Dede Mevlânâ'nın gelişimini yine 'ay' motifi bağlamında anlatmayı tercih etmiştir. Halvet öncesi "mâh-ı nev" (hilal) (b. 655) olarak tasvir edilen Mevlânâ, Seyyid'in kontrolü altında geçen çilesi anlatılırken "mâh-ı çârde-şeb" (ayın on dördü/dolunay) (b. 662) olarak tanımlanır. Mâh-ı nev tasavvufî eğitime yeni başlayan mübtediler için kullanılan bir tabirdir ve bu durumda olan kişiler yeni doğmuş bir aya benzetilirler.²⁹ Ayın birinden on dördüne kadar olan menzilleri seyr ü süluku, dervişin manevî kemal yolculuğunu temsil eder.³⁰ Mevlânâ da ilm-i ledünü hasıl ettikçe mertebesi yükselmiş ve dolunaya dönüşmüştür. Böylece bir önceki mekıbede zahirî ilimlerdeki yetkinliği bakımından dolunaya benzetilen Mevlânâ'nın bâtinî ilimlerde de bu mertebeye eriştiği vurgulanmıştır. Bu şekilde şair Mevlânâ'nın ilmî ve tasavvufî olgunlaşma sürecini müritlerine somut ve sanatlı bir şekilde anlatmaktadır.

Seyyid'in Mevlânâ'nın ilmî ve tasavvufî gelişimindeki rolünün anlatıldığı bu menkıbede daha öncekilerde olduğu gibi bu etkileşimin karşılıklı olduğu görülmektedir. Mevlânâ'nın halvete girerek ilm-i ledünde ilerlemesini sağlayan Seyyid Burhâneddîn kendisi gibi "nizâr u zâr u miskîn ü nahîf" (b. 678) bir kulun buna şahitlik etmesini, bu "devlet"e kendisinin erişebilmesini şükürle karşılar.

2.17. [Salâhaddîn Çelebi'nin] Seyyid-i Sırdân'a ve Mevlânâ'ya mürit olması (5/3): Menkıbede Salâhaddîn Çelebi'nin Seyyid Burhâneddîn'e ezelde mürit olduğu, Mevlânâ'nın Seyyid'e mürit olmasından sonra ise hem Seyyid'e hem Mevlânâ'ya intisap ettiği anlatılmaktadır. Ayrıca Seyyid-i Sırdân'ın "Ben hâlimi Salâhaddîn'e, kâlimi Mevlânâ'ya verdim." şeklindeki meşhur sözü nakledilmiştir. Tirmizî'nin anlatıldığı 2. bölümde de kısaca aktarılan bu sözle Seyyid, şeyhi Bahâ Veled'den kendisine intikal eden mirası talebelerine ne şekilde dağıttığını anlatmaktadır. Buna göre Mevlânâ pek çok fen ve hâle sahip olduğundan Seyyid ona kâlini (sözünü) miras bırakmıştır. Menkıbede, bir taraftan şeyhin müritlerinin eksiklerini görüp onların olgunlaşma sürecindeki etkileri yansıtılırken diğer taraftan Salâhaddîn ve Mevlânâ'nın, Seyyid'in -ve dolayısıyla Bahâ Veled'in mirasçısı olduğu vurgulanmaktadır.

2.18. [Salâhaddîn Çelebi'nin] bir müddet ayrı kaldıktan sonra Mevlânâ ile buluşması (5/4): Seyyid Burhâneddîn'in Konya'dan Kayseriye gidip orada vefat etmesinin ardından Salâhaddîn Çelebi'nin, köyüne gidip orada evlenmesinin anlatıldığı menkıbedir. Salâhaddîn bundan sonra bir gün Konya'ya gittiğinde Mevlânâ'nın vaazına katılır. Seyyid-i Sırdân'dan manalar aktaran Mevlânâ'da onun hâllerini temaşa eder ve ağlayarak Mevlânâ'nın ayaklarına kapanır. Mevlânâ bir müddet sohbetinden uzak kalan Salâhaddîn'i yine hemdemi yapar. Bu menkıbeyle çocukluğunda lalalığını, daha sonraları hocalığını/mürşitliğini

29 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber, 1997, s. 482.

30 Âmil Çelebioğlu, "Ay (Kültür ve Edebiyat)", *DİA*, c. 4, İstanbul, TDV, 1991, s. 189.

yapan Seyyid-i Sırdân'ın Mevlânâ üzerindeki etkisinin ölümünden sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır.

2.19. *Mevlânâ'nın Ârif'te yedi velinin nurunu görmesi (8/5)*: Mevlânâ, Sultan Veled'e çocukken torunu Ârif'te müşahede ettiği yedi velinin ismini sayar, bunlardan biri de Seyyid-i Sırdân'dır. Bu menkıbeyle Ulu Ârif Çelebi'nin mertebesinin üstünlüğü ve atalarından gelen misyonu devam ettirdiği/ettireceği vurgulanmak istenmiştir.

3. Sonuç

Mevlevîlik tarihi açısından çok önemli bir eseri manzum olarak tercüme eden Kemâl Ahmed Dede, Mevlânâ ve çevresindekilerin yaşamını müritlerini eğitmek amacıyla kendi yüzyılına taşımıştır. Bunu yaparken de kaynak metinde anlatılanların bir kısmını yorumlayarak daha somut şekilde dervişlerine aktarır. Şairin özellikle Seyyid ile Mevlânâ arasındaki ilişkiyi kendi gözünden/sesinden yansıttığı görülmektedir. Bu şekilde Seyyid'in Mevlânâ -ve daha sonra Salâhad-dîn ile Ârif Çelebiler- üzerindeki etkisi, bu kişilerin yetişmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra Seyyid'in nefis terbiyesindeki çetin mücadelesi, riyazeti dervişlere örnek olması için birkaç menkıbede özellikle gözler önüne serilir. Seyyid'in sırlara vâkıf olması, bir başka deyişle zahirin altında yatan bâtını görmesi üzerinde önemle durulan özelliklerindedir. Kemâl Ahmed Dede'nin bu eseri ayrıca Mevlevî büyüklerinin ve birbirleriyle ilişkilerinin daha sonraki yüzyıllarda algılanış biçimlerini göstermesi açısından da önemlidir. Gerek Seyyid'in gerekse başta Mevlânâ olmak üzere tüm Mevlevî büyüklerinin *Menâkıbü'l-Ârifîn*'in diğer çevirileri ve özetlerindeki ele alınış biçiminin ortaya konması, Mevlevîlik tarihi araştırmalarına büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Ahmet Eflaki, Âriflerin Menkıbeleri, tercüme Tahsin Yazıcı, cilt I-II, İstanbul, MEB, 2001.

Alptekin, Coşkun, “Atabeg”, *DİA*, cilt 4, İstanbul, TDV, 1991.

Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı*, İstanbul, Ötüken, 1999.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber, 1997.

Ceyhan, Semih, “Seyyid Burhâneddin”, *DİA*, cilt 37, İstanbul, TDV, 2009.

Çelebioğlu, Âmil, “Ay (Kültür ve Edebiyat)”, *DİA*, cilt 4, İstanbul, TDV, 1991.

Kemâl Ahmed Dede, *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi Mülhakı, no: 82.

Nizam, Betül Sinan, *Kemâl Ahmed Dede's Verse Narrative Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ (A Verse Version In The Menâkıbü'l-Ârifîn Tradition) = Kemâl Ahmed Dede'nin Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ Adlı Mesnevisi (Menâkıbü'l-Ârifîn Silsilesinin Manzum Halkası)*, cilt I-II, [Cambridge], Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2010.

_____, “Menâkıbü'l-Ârifîn ile Manzum Tercümesi *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*'nın Dil, Üslup ve Çeviri Özellikleri Açısından Mukayesesi”, 2. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri) 19-21 Ekim 2011 Bildirileri*, ed. Vedat Kartalcık, Kamile Çetin, cilt 2, , Isparta, 2012.

_____, “Farsîden Türkiye Döndürmek: *Menâkıbü'l-Ârifîn*'in Türkçe Tercümeleri ve ‘Sebeb-i Te’lif’leri”, 2. *Uluslararası İran-Türkiye Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı* (yayımlanacak).

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, Akçağ, 2001.